

A boldogság és a moralitás kapcsolata Hutcheson és Kant filozófiájában

Jelige: KZT542

Lezárás dátuma: 2022. 11. 19.

Az esszém fókuszában Hutcheson Kantra tett hatása áll, különös tekintettel a moralitás és a boldogság kapcsolatára. A prekritikai korszakban Kant gyakran tesz dicsérő és elmarasztaló megjegyzéseket Hutchesonról, ám ezek a kritikai korszakban már egyhangúan elmarasztalóak lesznek. Azonban úgy gondolom, Hutcheson filozófiája nagy mértékben meghatározta Kant morálfilozófiai gondolkodását, és ez a hatás a legkönnyebben abban a változásban érhető tetten ahogyan Kant a boldogság és az erkölcs kapcsolatát filozófiai fejlődése során felfogja.

Vizsgálódásom két tekintetben foglalkozik a moralitás és a boldogság kapcsolatával; egyrészt az ágens a morális cselekvésből származó boldogságával, másrészt a másik boldogságával, mint a morális cselekvés céljával vagy kritériumával. Először megvizsgálom, hogy milyen szerepet tölt be a morális cselekvésből származó boldogság Hutcheson a morális érzésre vonatkozó elméletében, és hogy mennyiben tekinthető az általános boldogság a cselekvés kritériumának. Ezután kifejtem, hogy Kant hogyan reflektál a prekritikai korszakban Hutcheson álláspontjára, mely pontokon határolódik el tőle, és melyek azok a vonások, amelyeket olyannyira értékel, hogy bizonyos módosításokkal saját morálfilozófiájába is beépíti őket.

A morális érzés fogalma Kant számára a kritikai korszakban is fontos, azt azonban mereven elutasítja, hogy a morális cselekvésnek bármilyen módon kritériuma lenne az általános boldogság elősegítése. De ahhoz, hogy Kant meg tudja ragadni ezt a fogalmat az ember érzéki természetétől függetlenül – az általános boldogságra való vonatkozás és patológikus motivációk nélkül – a morális érzés fogalmát jelentősen át kell alakítania.

## I

Az *Értekezésben*<sup>1</sup> Hutcheson fő argumentatív célja, hogy bizonyítsa: az erény teljesen érdek nélküli, kizárólag önmaga jutalma, és a morális cselekedetek motivációja teljesen különbözik a hasznosság okán létrejövő motivációtól.

Hutcheson ezt úgy teszi, hogy különbséget tesz a morális jó és a fizikai jó között - Hutcheson szerint az előbbi minőségileg különbözik az utóbbitól, és az emberek mindig a morális jót részesítik előnyben a fizikai jóval szemben. Ennek oka az, hogy a jó két válfaja

---

<sup>1</sup> Hutcheson, Francis. „An Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue in Two Treatises”, Liberty Fund, 2004, 111 o. Eredeti megjelenés 1725. A továbbiakban *Értekezés*.

egyaránt a kellemességen alapszik, amely megelőzi az érdeket és az előnyt, és azok alapjául szolgál. Így a morális jó közvetlenül okoz kellemességet, amelyet a morális érzékkal recipiálunk, a fizikai jó pedig csak közvetett módon. Ez a közvetlen, az érdeket megelőző öröm az, amelynek okán Hutcheson szerint az ember mindig a morális jót preferálja a fizikai jóval szemben. A morális jó a fizikai jótól kvalitatív értelemben különbözik, így az érdek nélküli öröm nem összehasonlítható az érdektől függő örömmel, és ezen az érdektől függő öröm mennyiségének növelése sem változtat.<sup>2</sup> Az ember így képes elkülöníteni a természetes jót a morális jótól, és a kettő között előbbre valónak tartja a morális jót.

Mivel tehát a morális érzék okán annyira különbözőnek találjuk a természetes és a morális jót, az ember ezek elérésére teljesen más módon törekszik. A természetes jóra az ember primér szenvedélyei irányulnak, és optimalizálásáért az ész felel. Ezzel szemben a morális jó esetében az ész törvényei nem határozhatják meg, miben áll a morális jó értéke.<sup>3</sup> A morális jóra az ember magasabb rendű affektusai irányulnak, és a morális jó létrehozására csak racionális cselekvők képesek.

A morális érzék fogalma szempontjából kulcsfontosságú, hogy Hutcheson szerint a morális érzék az érzéki benyomásokkal (*sensation*) analóg módon működik; az elme passzív, receptív képességéhez tartozik, nem konstruálja a morális ítéleteket, hanem csak passzívan leképezi, hogy mi a jó és a rossz. A morális érzék benyomásai nyomán létrejövő affektusok nagyban különböznek a fizikai jó által kiváltott affektusoktól; míg az utóbbiak nyugtalanságot és zavart okoznak az emberben, aki könnyen válhat a vágyai rabszolgájává, a morális érzék egyfajta nyugodt vágyat (*calm desire*) hoz létre, amely a primér affektusok kontrolálásához segíti hozzá az embert.<sup>4</sup>

A két fő érzelem Hutcheson elméletében a szeretet és a gyűlölet, és mindkettő létezik érdektől függő és érdek nélküli formában. A gyűlölet általában érdektől vezérelt, hiszen az érdek nélküli gyűlölet olyan gonosz, hogy az ember nagyon ritkán képes ilyen affekcióra. A szeretetnek is két formája van: az érdektől függő szeretet, az önelégültség és a megbecsültség szeretete (*love of complacency*) és az önzetlen, érdektelen szeretet (*love of benevolence*).

---

<sup>2</sup> Értékezés, 111.

<sup>3</sup> Viszont az elérésére szolgáló eszközöket az ész adja meg. vö. „An Essay on the Nature and Conduct of the Passions and Affections” Robert & Andrew Foulis, Glasgow, 1756. 211.

<sup>4</sup> Walschots, Michael H., "Moral Sense Theory and the Development of Kant's Ethics" (2015). Electronic Thesis and Dissertation Repository. 3383, 27.

A morális cselekvés Hutcheson elméletében a következőképpen zajlik. A morális érzék révén az ember közvetlen kellemességet érzékel, aminek nyomán jóindulatú, szeretetteli affektusok (*kind affections* vagy *benevolence*)<sup>5</sup> jelentkeznek, amelyek motiválnak a cselekedet végrehajtására. A morális helyeslés (*approval*) tárgyai ezek a jóindulatú affektusok, nem pedig a morális érzék maga, vagy az általa recipiált öröm. Fontos megjegyezni, hogy az érdek nélküli örömnek – a közvetlensége, az előnyt és az érdeket megelőző jellege miatt – nincsen motiváló funkciója, hanem pusztán az erény jutalmát jelenti. Motiváló funkcióval valójában a jóindulat rendelkezik, amely által az embereknek magában való célja (*ultimate end*) mások boldogsága.

Az érdek nélküli öröm nem állítható párhuzamba más fizikai vagy szellemi örömforrásokkal a cselekvő szempontjából. Ezt jól példázza, hogy az érdek nélküli öröm akkor is fellép egy morálisan jó cselekedet szemlélésénél, amikor a személy, aki megtapasztalja az örömet, nem vesz részt sem cselekvőként, sem recipiensként a szituációban. Az *Értekezés*ben Hutcheson szemléletes példája szerint ezt az örömet az ember egy fiktív történetet hallva is érzi, annak ellenére, hogy tudja, hogy a történetben szereplő jó cselekedet sehogyan nem érinti őt, mert nem hozott létre valóban jót a világban.

Ez alapján viszont nem tisztázott, hogy milyen viszonyban van a morális cselekvés során a fizikai jó a morális jóval. Egyrészt, a fentiek értelmében a morális jó nyomán fellépő kellemességet akkor is tapasztaljuk, ha a morális cselekedethez semmilyen a világban megvalósuló jó nem társult. Másrészt, a morális helyeslés tárgyát maguk a jóindulatú affektusok képezik, nem az a fizikai jó, amelyet ezek az affektusok elősegítenek a világban. Tehát, a mások fizikai javának elősegítése nem képezi a morális jó kritériumát, amelyet egyébként is szükségtelen a priori levezetni, hiszen a kritériumokat intuitív módon meghatározza a morális érzék, az alapján, hogy az adott cselekedet jóindulat eredménye-e vagy sem.

Hutcheson ennek látszólag ellentmondó kijelentéseket tesz: „az erkölcsi törvényeket akkor nevezhetjük jónak, ha hatékonyan mozdítják elő a közjót”<sup>6</sup> – írja az *Értekezés*ben. Ez alapján úgy tűnhet, a morális cselekvésnek van egyedüli, az ész által belátható kritériuma, ti. a fizikai jó előmozdítása a társadalomban. Ez az állítás több szempontból is nehezen összeegyeztethető a morális érzék hutchesoni elméletével. Egyrészt nem a közjó előmozdítása kell, hogy motiválja az ágenst, hogy egy cselekedetet erkölcsösnek ítéljünk, hanem a jóakarat. Másrészt a hutchesoni motivációelmélet szerint ez tulajdonképpen nem is lehetséges, hiszen a

---

<sup>5</sup> A jóindulat és a szeretetteli affektus szinonim.

<sup>6</sup> *Értekezés*, 171.

morális cselekedetekre való motiváció azért élvez elsőbbséget a fizikai jóra való törekvéssel szemben, mert közvetlenül hoz létre kellemességet az ágensben, szemben a fizikai jóval, amely csak az érdeken keresztül okoz kellemességet. A közjó előmozdítása azért nem okoz közvetlen kellemességet, mert tulajdonképpen mások és a cselekvő saját fizikai javát mozditja elő, így csak az ész a következményeket megítélő, haszonelvű szempontján keresztül jó, nem a morális érzék szempontja alapján.

Talán könnyebben megérthetjük, hogy Hutcheson elméletében miért nem lehet a morális cselekvés egyedüli, önálló kritériuma a közjó előmozdítása, ha figyelembe vesszük azt a filozófiatörténeti kontextust, amelybe Hutcheson az érdek nélküli jóindulat létének bizonyítására tett törekvései beágyazódnak. Hutcheson filozófiai ellenfele Hobbes és Mandeville, velük szemben szeretné bizonyítani, hogy létezik önzetlen jóindulat. Ennek szellemében igyekszik Hutcheson tökéletesíteni és szisztematizálni Shaftesbury a morális érzékről alkotott elméletét.

Shaftesbury filozófiájában<sup>7</sup> a cselekvést vagy az önérdek, vagy a mások boldogságára való törekvés motiválhatja. Három alapvető emberi indulatot különböztet meg: a természetes indulatokat, amelyek a közjóra vezetnek; az önös indulatokat, amelyek az egyén javát szolgálják; és a természetellenes indulatokat, amelyek egyik csoportba sem tartoznak: sem az egyén, sem a közösség javát nem szolgálják, hanem rosszak. Az első két indulat a szenvedélyek ökonómiája esetén jónak nevezhető, míg az utolsó semmi esetre sem. Shaftesbury szerint valamiről csak egy rendszerhez való viszonyában lehet megállapítani, hogy jó vagy rossz, és a legnagyobb rendszer, az univerzum függvényében mindenről megállapítható, hogy az egész szempontjából jótékony vagy káros. Az univerzum egy rendezett egészet alkot, amelyben az önös indulatok és a társadalom javát szolgáló indulatok közötti különbség csak látszólagos: ami az egész rendszer számára hasznat hoz, az az egyén számára is mindenképpen boldogságot tartogat. Emellett az erényes élet olyan harmonikus állapotot hoz létre az egyénben, ami önmagában is motiváló erővel bír. Így az önérdek és a köz érdeke nem csak hogy kölcsönösen levezethető egymásból, hanem tulajdonképpen egybeesik, elválaszthatatlan egymástól.

Shaftesbury elmélete nem képes bizonyítani Hutcheson fő argumentatív célját, ti. azt, hogy az önzetlen jóindulat létezik, és semmilyen módon nem vezethető le az önérdekből. Mivel Shaftesbury levezette, hogy a közjó, és tágabban a fizikai jó egybeesik az önérdekkel, és mert Hutcheson az önérdeket és a moralitást kísérli meg elválasztani, ezek értelmében a morális jót

---

<sup>7</sup> Shaftesbury. „Értekezés az erényről és az érdemről”. ford. Aniot Judit. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1994.

a fizikai jótól is el kell választania. Ugyan méltatja Shaftesbury arra irányuló erőfeszítéseit, hogy bebizonyítsa, hogy az egyéni érdek és az erény nem mondanak ellent egymásnak, Hutcheson szerint mégis van az egyén érdekétől teljesen elkülönült morális jó és kötelezettség, és az önszeretetnél sokkal erősebb motiváló erő a jóindulat.<sup>8</sup> Hutcheson a morális kötelezettség fogalmával kapcsolatban különbséget tesz az érdektől függő kötelezettség (*interested obligation*) és a morális kötelezettség (*moral obligation*) között, a szeretet két fogalmának különbségével analóg módon. Az előbbi kötelezettség megegyezik Shaftesbury kötelességfogalmával, amely szerint az ember az erényes életben érdekelt, és így ez a kötelesség feltételesen kötelező, míg a morális kötelezettség közvetlenül a morális érzékből származik.<sup>9</sup> Végül soron tehát Hutcheson distinkciója az önérdektől vezérelt, és a mások javára vonatkozó, érdek nélküli, önzetlen mozgatórugók között teljesen más természetű, mint Shaftesburyé.

A morális jónak ugyan nem szükségszerű kritériuma a legnagyobb fizikai jó elősegítése, de azt nem állíthatjuk, hogy a morális cselekvés teljesen független lenne a többi ember boldogságától. A morális jónak ugyan azt nevezzük, ami a megfigyelés során helyeslést vált ki a szemlélőből, de a morális jó nem attól jó, hogy helyeslést vált ki,<sup>10</sup> hanem attól a kvalitástól jó, ami a helyeslést kiváltja; ez pedig nem más, mint a cselekvő jóindulatból fakadó szándéka. Ugyan a morális érzék a döntő szerep egy cselekedet erkölcsi minőségének megítélésében, de ezek az ítéletek nem teljesen függetlenek az ész kalkulációjától. Az ész egyfajta előkészületként megállapítja a minimumkövetelményeit annak, hogy a cselekedet nem önérdektől függ, és hogy a lehetséges motiváció a legnagyobb boldogság elvét követi.<sup>11</sup> De magát az erkölcsi minőséget a morális érzék azonosítja; hiszen az ész szempontjai által körülírt követelményeket egy nem jóindulatú szándékkal rendelkező ágens is teljesíthetné.

Ez alapján már valamivel konkrétabban láthatjuk, hogy milyen módon áll együtt a morális jó és a fizikai jó, és hogy a kettő között a kapcsolatot a jóindulat jelenti. A morális érzék a jóindulatú szándékot érzékeli, mit erkölcsi minőséget, az ész pedig megállapítja, hogy nem túlságosan valószínű-e az, hogy a cselekedet valójában az önérdekre irányult. Darwall a következő két értelmezési lehetőséget is felkínálja. (1) A morális minőség azonosítása a szemlélő perspektívája, míg a lehető legtöbb boldogság okozása az ágensé. Ebben az

---

<sup>8</sup> Darwall, Stephen „The British moralists and the internal 'ought': 1640-1740.” Cambridge University Press, Cambridge, 1995, 209.o.

<sup>9</sup> Darwall, 219.

<sup>10</sup> Darwall, 214.

<sup>11</sup> Haakonssen, Knud. Natural Law and Moral Philosophy From Grotius to the Scottish Enlightenment, Cambridge University Press, Cambridge, 1996., 73-74 o.

értelemben az ágensben jelentkező jóindulatú affektus a cselekedet mozgatórugóját jelenti, míg az ész szerepe abban áll, hogy meghatározza, hogy mit tegyen az ágens, és hogy milyen eszközöket válasszon cselekedete kivitelezéséhez. (2) Kiemeli Hutcheson a *Rövid bevezetés*ben tett azon megállapítását, hogy a morális jó a formális jóval egyenlő, a fizikai jó pedig a materiális jóval.<sup>12</sup> Az utóbbi értelmezési lehetőség nem csak azt mutatja meg, hogy a morális jó és a fizikai jó jellemzően együtt áll a morális cselekvésben, hanem meg is adja a jó két válfaja közötti relációt.<sup>13</sup>

Emeljük ki még egyszer Hutcheson elméletének a dolgozatom szempontjából releváns vonásait. Egyrészt, a morális érzék által recipiált kellemesség egy olyan faktor, amely teljesen független az egyéni érdektől. Ugyanakkor, az érdek nélküli öröm nem vesz részt a motivációban, hiszen, ha az érdek nélküli öröm motiválna, ellentmondáshoz jutnánk; ez az öröm éppen abból származik, hogy jóindulatú, a saját érdekeinktől független cselekedeteket szemlélünk.

A morális jó morális kvalitásához nem tartozik hozzá szükségszerűen, hogy valamilyen fizikai jót segít elő a világban. Ugyanakkor, ha a jóindulatú cselekedetek soha nem vezetnének mások boldogságához, és így a fizikai jóhoz, és a cselekvőnek nem is állna szándékában, hogy ezt előmozdítsa, akkor a morális jó fogalma kiüresedne, tartalom nélkül maradna. A morális érzék ebben az esetben csak annak a pusztá tényét tudná megállapítani, hogy valamit helyeslünk, mert az érdek nélküli örömet okoz bennünk, de azt nem, hogy miért helyeseljük.

## II

A prekritikai korszakban Kant gyakran hivatkozik Hutchesonra. Megjegyzései az 1760-as évek első felében még többnyire dicsérőek, de mégsem sugallják azt, hogy Hutcheson morálfilozófiáját Kant minden tekintetben kielégítőnek tartaná. „Hutcheson és mások” egy olyan etikát alapoztak meg, amely „szép megjegyzésekhez nyújthat indítást”<sup>14</sup> ugyanakkor

---

<sup>12</sup> Hutcheson, Francis. „Philosophiae Moralis Institutio Compendiaria, with A Short Introduction to Moral Philosophy”, Liberty Fund, Indiana, 2007

<sup>13</sup> Darwall, 216

<sup>14</sup> Vizsgálódás a természetes teológia és a morál alapelveinek világosságáról, in Kant, Immanuel. „Prekritikai írások” Budapest, 2003, 441 o.

Kant felfogásában mégsem képes megalapozni a kötelezettségeket. Az 1764-es *Híradás*ban<sup>15</sup> kilátásba helyezi, hogy Hutcheson „próbálkozásai, melyek bár lezáratlanok és hiányosak, de mégiscsak a legmesszebb jutottak minden erkölcsiség alapelveinek felkutatásában, megkapják a belőlük hiányzó precizitást.”<sup>16</sup> Később viszont már azt nevezi „különösen említésre méltónak”, hogy Hutcheson „belső szubjektív indítékokból eredő rendszerében” mennyire nincs semmi, ami filozófiai.<sup>17</sup>

Úgy gondolom, Kantot leginkább a morális érzék az érdeket megelőző, közvetlenül motiváló ereje foglalkoztatja Hutchesonnal kapcsolatban. Ez alapján alapvetően elutasítja Hutcheson rendszerét, de egyes részeit átveszi és bizonyos változtatásokkal együtt beépíti saját morálfilozófiájába. Egyrészt kifejti, hogy a morális érzék elmélete milyen teoretikus ellentmondásokat rejt magában, és hogyan értelmezhetjük – ezeket a hibákat elkerülve – a morális érzéket, mint morális érzést, amely a motiváció szubjektív feltételét jelenti. Másrészt viszont elutasítja, hogy ez a morális érzés önmagában elég motiváló erővel bírna, emiatt már a prekritikai korszakban kételkedik abban, hogy a morális érzék nyomán létrejövő jóindulat valóban olyan nagy mértékben képes motiválni az ágenst, ahogyan azt Hutcheson állítja. Emellett kétségbe vonja, hogy a jóindulat mint mások boldogságára, azaz egy materiális dologra irányuló elv képes lenne egyetemes kötelezettségeket létrehozni.

Ahhoz, hogy feltérképezhessük ezt a folyamatot, először is azt kell megvizsgálnunk, hogy Kant mit ért pontosan a hutchesoni *moral sense* fogalmán. Ehhez érdemes egy pillantást vetni arra is, hogy milyen Hutcheson-szövegekhez volt hozzáférése Kantnak. Könyvtárában két Hutcheson-kötet biztosan megvolt:<sup>18</sup> az *Értekezés* német fordítása, az *Abhandlung über die Natur und Beherrschung der Leidenschaften und Reigungen und über das moralische Gefuehl*<sup>19</sup> (1760), és az *Untersuchung unsrer Begriffe von Schönheit und Tugend*<sup>20</sup> (1762). Az *Értekezés* fordítása az 1738-as negyedik kiadás alapján készült, amely az első, 1725-ös kiadás óta jelentős

---

<sup>15</sup> Híradás az 1765-66-os tanév téli szemszerterében tartandó előadásainak fölépítéséről, in Kant, Immanuel. „Prekritikai írásk” Budapest, 2003, 441 o.

<sup>16</sup> Prekritikai írásk, 441-442.

<sup>17</sup> Kant, Immanuel. Kants gesammelte Schriften Band XXVII, (Akademie Ausgabe) szerk. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, de Gruyter, Berlin, 1974. 107 o.

<sup>18</sup> Warda, Arhur. „Immanuel Kants Bücher” Verlag Martin Breslauer, Berlin, 1922, 50.o

<sup>19</sup> Abhandlung über die Natur und Beherrschung der Leidenschaften und Reigungen und über das moralische Gefuehl insonderheit aus den englischen Ford. Johann Gottfried Gellius, David Siegert, Lipcse, 1760. Az „An Essay on the Nature and Conduct of the Passions and Affections” német fordítása.

<sup>20</sup> Untersuchung unsrer Begriffe von Schönheit und Tugend, ford. Johann Heinrich Merck, Lipcse, 1762. Az „An Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue” német fordítása.

korrekción esett át Hutcheson filozófiai fejlődése következtében, így Kant már a kiforrott morálfilozófiai állásponttal ismerkedhetett meg.

Ezekben a fordításokban a *moral sense* kifejezést a fordítók a *moralisches Gefühl* szókapcsolatra fordítják le. A *Gefühl* szó Kant korában több jelentéssel bírt, így érthetünk ezen a szókapcsolaton morális érzést és morális érzéket is. Ugyan a fordítás nem tekinthető hibásnak, de a két terminus egybecsengése zavaró lehet a fogalmak elkülönítése szempontjából. Mivel Kant a morális érzékre és a morális érzésre egyaránt *moralisches Gefühl*-ként referál Hutchesonra vonatkozó megjegyzéseiben, így az olvasó szemszögéből nem mindig egyértelmű, hogy éppen melyik fogalmat tárgyalja.

Ugyanakkor, úgy gondolom, nem feltételezhetjük, hogy Kant ne lenne tisztában azzal, hogy Hutcheson terminológiájában ez a két fogalom élesen elkülönül. Azért nem tartom valószínűnek, hogy Kant összemossa ezt a két fogalmat, mert a morális érzék elméletét és a jóindulatot, mint a morális cselekvés fő kritériumát teljesen más kritikákkal illeti. Kant az 1760-as évek elején bizonyos megszorításokkal elfogadja a morális érzék elméletét, azonban azt a Hutchesonnak tulajdonított álláspontot, hogy az érdek nélküli jóindulat adja meg a morálisan helyes cselekvés kritériumát, már ekkor sem fogadja el. A 70-es évek folyamán a morális érzék elméletét átértelmezve kidolgozza saját, a morális érzésről alkotott álláspontját, mely szerint a morális érzés a cselekedetek szubjektív mozgatórugója. A kritikai korszakban, amikor saját álláspontja már végleg eltávolodik Hutcheson álláspontjától, Kant jelentős módosításokkal ugyan, de a morális érzés Hutcheson által inspirált elméletét építi be saját erkölcsfilozófiájába. Ez a morális érzés a cselekedetek szubjektív feltételeként szükséges; azonban ez az érzület nem adja meg a moralitás kritériumait, és önmagában nem is rendelkezik megfelelő kényszerítő erővel.

### III

Kant a *Vizsgálódás a természetes teológia és a moral alapelveinek világosságáról* című értekezésében Hutchesonhoz hasonló distinkciót tesz a morális alapelvek és az igazság megismerése között. Az igazról való képzetalkotás képessége a megismerés, míg a jó érzékelésének képessége az érzés, és a kettőt nem szabad összekeverni egymással.<sup>21</sup> Ennek

---

<sup>21</sup> Vizsgálódás, in Kant, Immanuel. „Prekritikai írások” Budapest, 2003, 282 o.

oka az, hogy a morális jónak van egy olyan első alapelve, amely – úgy látszik – ellenáll a fogalmi megismerésnek, hiszen nem lehet további részekre osztani. Ez az erkölcsi érzés egyértelmű,<sup>22</sup> az erkölcsi ítéletek bizonyossága, mely az erkölcsi érzéssel való összevetésből ered, ugyanolyan nagyfokú lehet, mint a logikai ítéleteké, melyekben a logikai érzékkel való összevetés révén jutunk bizonyossághoz.<sup>23</sup>

A logikai ítéletekkel ellentétben az erkölcsnek van valamilyen elemezhetetlen, részekre nem bontható belső magja, amely az érzés végső alapját képezi. Éppen az egyszerűség miatt nem könnyű alátámasztani, hogy ez a primér érzés miért helyes, hiszen az egyszerűség okán ez az érzés ellenáll a fogalmi felbontásnak, amely a magyarázat alapját jelentené. Ez alapján úgy tűnik, a *Vizsgálódás*ban Kant valóban a morális érzék fogalmáról beszél, nem az érzésről.

Kant ennek ellenére hajlik arra, hogy ne tartsa bizonyíthatatlannak ezt az első morális alapelvet: „nem szabad sem a gyakorlati, sem az elméleti bölcséletben olyan könnyen bizonyíthatatlannak tartani valamit, ami nem az.”<sup>24</sup> Kant ezért megkísérli megalapozni ezt a meghatározatlan elvet, hogy világosabb képet kapjon a belőle kiinduló kötelességekről.

A *Vizsgálódás*ban Kant bevezeti a formális és a materiális elvek közötti különbségtételt. Megállapítja, hogy a cselekvés szükségszerűsége kétféle lehet: egy cselekedet vagy eszközként szükségszerű, és egy cél elérésére szolgál, vagy mint cél közvetlenül szükségszerű.<sup>25</sup> Az eszközként szükségszerű cselekedetek teljesen esetlegesek, így nem alapozhatják meg a kötelességeket. A célként szükségszerű cselekedetek egy olyan elvből indulnak ki, amely bizonyíthatatlan. A kötelesség első, formális elvének itt a „*Tedd az általad lehetséges legtokéletesebbet!*” imperatívuszt nevezi meg. Azonban azt állítja, hogy ebből az elvből nem fakad semmilyen kötelesség, ha nem kapcsolódik hozzá a gyakorlati ismeret bizonyíthatatlan, materiális alapelve. Ezekről a meghatározhatatlan materiális alaptételekről csak az érzés révén van bizonyosságunk, de ettől még nem bizonyíthatatlan, hogy a kötelesség legközvetlenebb részének tekinthetők. Ha egy cselekedetben rejlő tökéletességet nem tudunk egy másik cselekedetre visszavezetni, akkor a cselekedet közvetlenül a jó cselekedet általános szabálya alá sorolható.<sup>26</sup> Ezek a kötelességek alkotják a kötelezettség anyagát (*die Materie der*

---

<sup>22</sup> AA 27:4.

<sup>23</sup> Megjegyzések a megfigyelésekhez, in Kant, Immanuel. „Prekritikai írások” Budapest, 2003. 364.

<sup>24</sup> *Vizsgálódás*, 283.

<sup>25</sup> *Vizsgálódás*, 281.

<sup>26</sup> *Vizsgálódás*, 283.

*Verbindlichkeit*), és az ezeket előíró törvényeket úgy kell érteni, mint amelyek pusztán formális indokokat szolgáltatnak.

Ez a leírás sok ponton egyezik Hutcheson filozófiájával; Hutchesonhoz hasonlóan itt Kant bizonyíthatatlannak tartja a cselekedetek első elvét, és a formális és materiális elvek különbségét is bevezeti (annak ellenére, hogy valószínűleg nem olvashatta a *Rövid bevezetést*). Ezen a ponton Kant morális érzés alatt egyértelműen valami nagyon hasonlót ért, mint a hutchesoni morális érzék.<sup>27</sup> Azt, hogy pontosan miért utasítja el a morális érzék elméletét, a Herder-féle morálfilozófiai előadásjegyzetből tudhatjuk meg, ahol Kant már csak praktikus szempontból ad legitimitást a morális érzék elméletének, és teoretikus elvként kritikával illeti.

A „*cselekedj a morális természeted szerint!*” imperatívusz két helyen is elhangzik a Herder-jegyzetben, egyszer az erkölcs fő törvényeként, egyszer pedig elmarasztaló kontextusban. Egyrészt, a morális érzés egyszerűsége okán olyan cselekvési elveket hoz létre, amelyek szubjektíven bizonyosak.

Tehát az erkölcs fő törvénye: *cselekedj a morális természeted szerint*. Az eszem tévedhet, [de] a morális érzékem pusztán [akkor], ha a szokást a természetes érzés elé helyezem; (...) és a végső mércém mégis a morális érzés marad, nem az igaz vagy a hamis; ahogyan az igaz és a hamis az értelem végső mércéje, és mindkettő univerzális.<sup>28</sup>

Azonban Kant a morális érzék elméletével kapcsolatos fenntartásait is megfogalmazza Baumgarten apropóján:

Ha a tökéletességet kell keresnem mint szabályt, akkor ez annyit tesz: óhajts minden tökéletességet, egy állítás, amely ugyan szubjektíven bizonyosan igaz, és mindig eszerint cselekszünk, de objektíve üres – hiszen teljesen azonos – állítás. Az egyedüli morális szabály tehát ez: *cselekedj a morális érzésed szerint!*<sup>29</sup>

---

<sup>27</sup> Edwards, Jeffrey. „Natural Law and Obligation in Hutcheson and Kant” 87-104 in „Contemporary Perspectives on Natural Law. Natural Law as a Limiting Concept.” szerk. Ana Marta González, Ashgate Publishing, Farnham, 2008. 90-91.

<sup>28</sup> AA 27:6.

<sup>29</sup> AA 27:16.

Kant ebben a megjegyzésben elsősorban nem Hutcheson, hanem Baumgarten a tökéletesség elvén alapuló morálfilozófiáját veszi górcső alá, mely szerint nem tud többet nyújtani, mint Hutchesoné, mert a tökéletesség keresésével pusztán a „*cselekedj a morális érzésed szerint!*” imperatívuszig juthatunk el. Így a tökéletesség szabálya és a morális érzék ugyanazt az imperatívuszt hozza létre, amely a morális érzék szubjektíven bizonyos, de objektíven üres imperatívusza. Mivel a morális érzék szubjektív bizonyosságot ad, Kant praktikus szempontból legitimitást ad a morális érzéknek, azonban, ha figyelembe vesszük, hogy az *Értekezés*ben Kant teoretikusan jó magyarázó elvnek tekintette a morális érzéket, akkor ez a kritika burkoltan elmarasztaló Hutchesonnal szemben is. Tehát egyrészt a természetes morális érzék praktikus értelemben a végső mérce az erkölcsiség szempontjából, azonban a cselekvés fő szabályaként a morális érzék imperatívusza objektíven üres, nem képes szabályokat megadni, hanem csak egy primér érzésre mutat rá.

Ha a természetes morális érzék imperatívuszát objektív elvként akarjuk megfogalmazni, akkor a jó cselekedet egyetlen kritériuma a jóindulat, amely objektíven üres kritérium. Az, hogy pontosan miért üres ez az elv, akkor derül ki, amikor Kant Hobbes motivációelméletét kritizálja.<sup>30</sup> Kant először Hutcheson argumentatív céljával megegyező következtetésre jut: nem lehet az önérdek eredménye az, hogy mások jólléte a saját célunk, hiszen, ha a hobbesi motivációelmélet igaz lenne, az ember pusztán az örömnél örülne, ami tautologikus. Viszont Kant kritikája egyben a morális érzékkel szemben is felhívja a figyelmet bizonyos ellentmondásokra. Ezt a kritikát Hutchesonra vetítve érthetjük úgy, hogy az örömnél az érdek nélküli örömet értjük (tehát a saját örömünket), vagy a másik örömét, amely a morális cselekvés célja (és ebben az esetben a jóindulatról beszélünk). Amennyiben az első értelemben vett örömről van szó, Kant kritikája arra mutat rá, hogy az, hogy helyeseljünk a morálisan jó cselekedeteket a morális érzék okán, még nem képes elméletileg megalapozni azok helyességét, hanem csak felhívja a figyelmünket a tényre, hogy helyeseljünk ezeket. Ha pedig a másik örömét értjük ezalatt, a kritika szintén megfontolandó lehet, hiszen arra a problémára mutat rá, hogy az érdektől független morális érzék egyetlen kritériuma a másik öröme, vagyis tulajdonképpen a másik érdeke.

Kant éppen ezért többször is említi azt az ellenvetést Hutcheson etikájával kapcsolatban, hogy a morális érzék elmélete mások fizikai javának elősegítésére korlátozza az erkölcs

---

<sup>30</sup> AA 27:3.

tartományát.<sup>31</sup> Így ez az elmélet a fizikai jó elsőbbségét állítja a morális jóval szemben, és nem tud számot adni az ember saját magával szembeni morális kötelességeiről.

Ezért Kant kételkedik abban, hogy valóban azt állíthatjuk a morális érzésről, hogy érdek nélküli. A Herder-jegyzetben találóan önös érdek nélküli közhasznú érzésnek (*uneigengemeinütziges Gefühl*) nevezi, amely megnevezésben artikulálódik, hogy a morális érzés nem teljesen független az érdektől, hanem csak az ágens saját érdekétől mentes. Hutchesonnál az érdeknélküliség fontos kritériuma, hogy közvetlenül motivál, nem valamilyen érdek által. Kant is a közvetlenséggel azonosítja az erkölcsiséget, viszont azt gondolja, hogy ez hiányzik a hutchesoni etikából, mivel a cselekedetek a másik érdekére irányulnak, így nem közvetlenül jók.

Kant szerint a szabad cselekedetek egyrészt jók lehetnek a következmények miatt, és ekkor fizikailag jók, illetve a szándék alapján, ekkor erkölcsileg jók.<sup>32</sup> Így az erkölcsi cselekedeteket nem fizikai hatásaik miatt helyeseljük, hanem saját magukért. Mivel a moralitás kritériuma a jó szándék, nem az érdeknélküliség, a cselekedeteket akkor is helyeselhetjük, ha a saját javunkra irányulnak, és jó szándékúak, de nem kell mindig helyeselnünk őket, amikor nincs bennük jó szándék, ámde érdek nélküliek.<sup>33</sup> A morálisan jó cselekedetek is irányulhatnak a fizikai jóra, úgy, hogy nem az a mércéjük. De az erkölcsileg szabad cselekvésben a morális kvalitást nem a hatás, hanem a szándék alapján értékeljük; különben az erkölcsi jó kevesebb lenne, mint a fizikai jó.

A hutchesoni jóindulattal kapcsolatos kritikájának Kant a *Megfigyelések a szép és a fenséges érzésről*<sup>34</sup> című értekezésében ad hangot, és egyben hozzálát a morális érzés fogalmának megalapozásához. Az erkölcsi érzés (a jóakarat) hutchesoni fogalmát két tekintetben kritizálja Kant: egyrészt a gyengesége, másrészt pedig az általánosság (az igazságosság) hiánya miatt. Kant ezeket a szempontokat figyelembe véve igyekszik továbbfejleszteni ezt a hutchesoni gondolatot.

Mivel Kant a jóakarattal kapcsolatos megjegyzései alapján kételkedik abban, hogy az ember hajlamos a morális érzületéhez igazítani a cselekedetét, a kötelességek megalapozását nem csak azért tartja fontosnak, hogy ellentmondásoktól mentes elméleti ismereteink lehessenek a moralitásról, hanem azért is, hogy megtalálja az erkölcsi motiváció megfelelő

---

<sup>31</sup> AA 27:5.

<sup>32</sup> AA 27:4.

<sup>33</sup> AA 27:4-5.

<sup>34</sup> „Megfigyelések a szép és a fenséges érzésről” in Kant, Immanuel. „Prekritikai írások” Budapest, 2003.

alapját. A jóindulat Kant értelmezésében „egyfajta lágyszívűség, amely könnyen a részvét meleg érzésére hangolódik”, és „arról tanúskodik, hogy jóságosan osztozunk mások sorsában”. „Ám ugyanakkor ez a jóindulatú szenvedély gyenge, és mindenkor vak.”<sup>35</sup>

A jóindulat vaksága abban áll, hogy hiányzik belőle az általánosság; egyrészt a jóindulatunk mindig egy személyre irányul, nem az egész emberiségre, másrészt pedig a jóindulat vak a magunkkal szembeni kötelezettségekre. Így a pusztán jóindulatból végrehajtott cselekedetek indítéka csak véletlenszerűen egyezik az erénnyel, hiszen hiába osztozunk mások sorsában a szimpátia okán, ha a cselekedeteinkből hiányzik az igazságosság, nem nevezhetjük magunkat erényesnek.

Kant a *Megfigyelések*ben ugyan nem teoretikus egy alapelvvel, hanem egy érzülettel azonosítja a moralitást, de a *Vizsgálódáshoz* képest hangsúlyos szerepet kap, hogy az érzület nem egy szubjektív érzelm, hanem valamilyen általános érzület, amely „a részvét és szívélyesség sajátos tulajdonságainál jóval szélesebb területet ölel fel”. Ez az alapelv az „emberi nem iránti általános jóakarat”, már jelentősen különbözik a hutchesoni morális érzéstől; hiszen a másik ember szeretete mellett tartalmazza az igazságosságot is, amelyet Kant hiányol a morális érzék elméletéből. Így a morális érzület nem redukálható egyszerűen csak a jóindulat érzésére, amely véletlenszerűen, egyes szituációkban, egyes személyek fizikai javát segíti elő, hanem egy magasabb szempont alapján helyes viszonyba kerül a kötelességek összességével.

De mit jelent ez a morális érzésre nézve? Ha a morális érzés a szükséges általánosság szintjére emelkedik, „akkor fenséges, ám hidegebb is”. Objektíven nézve az érzés azért hidegebb, mert az akarat a „szabadság törvényeinek megfelelően az általában vett jó legfőbb oka”, ezért az általában vett legfőbb jót mozdítja elő, nem pedig egyes emberek fizikai javát. Ha az ember az általában vett legfőbb jót igyekszik előmozdítani, akkor az akarata „a pusztán egyéni és az általános akaratot {egyaránt} tartalmazza, vagyis az ember önmagát egyszersmind az általános akarattal való összhang (consensus) tekintetében is vizsgálja.”<sup>36</sup> Így az egyén akarata és az általános akarat összhangba kerül egymással.

A jóindulat gyengesége pedig abban mutatkozik meg, hogy megenged rossz cselekedeteket is. Egyáltalán nem esne meg egyetlen gonosz cselekedet sem, ha morális

---

<sup>35</sup> Megfigyelések, 296.

<sup>36</sup> Megjegyzések a megfigyelésekhez, 391.

érzésünkkel akkora undort éreznénk iránta, amekkorát megérdemel.<sup>37</sup> Az ember sokkal inkább kedvét leli bizonyos tökéletességekben, ha ezeknek ő az oka, mintha csak passzívan szemléli őket; sőt leginkább akkor leli kedvét bennük, ha szabadon ható oka a tökéletességeknek.<sup>38</sup> A legnagyobb tökéletesség mindent a szabad akaratnak alárendelni. Ez a felismerés vezet ahhoz a megállapításhoz, hogy a szabad akarat felülmúlja a cselekvés materiális elvét; „a szabad akaratnak mint a lehetőség valamely okának a tökéletessége jóval felülmúlja a jó egyéb okait, még ha ezek mindjárt a valóságot szülik is” - írja a *Megfigyelésekben*.<sup>39</sup>

Mivel a legnagyobb belső tökéletességnek és a belőle fakadó más tökéletességeknek a forrása az, hogy összes képességünket és fogékonyságunkat alá tudjuk rendelni a szabad akaratnak, az akarat jósága iránti érzéknek teljesen másnak és sokkal erősebbnek kell lennie, mint az összes jó következménynek, amely az akarat segítségével valóra váltható. Ezért Kant a *Megfigyelésekhez* írt megjegyzésekben már nem tartja meghatározhatatlannak a tökéletesség elvét kiegészítő második elvet, hiszen megtalálja azt a szabadságban.

Vizsgáljuk meg, hogy mit jelent ez Kant Hutchesonhoz való viszonyára nézve! Kant továbbra is egyfajta érzéssel és nem egy teoretikus elvvel azonosítja az erkölcsiséget,<sup>40</sup> azonban hangsúlyozza, hogy ennek az érzésnek minél általánosabbnak kell lennie, és az általánosság okán magában kell foglalnia az igazságosság szempontjait is. Így a *Megfigyelésekben* a morális érzés már nem egyszerű és analizálhatatlan, és ezáltal bizonyíthatatlan, mint a *Vizsgálódásokban* vagy a Herder-jegyzetben, és a moralitás és az ész szempontjai nem különülnek el teljesen. Sőt, szabadság elvének okán a morális cselekvés kritériumává válik az erkölcs általános szabályaival való tudatos egyezés. „Bizonyosan nem nevezhetjük erényesnek azt a lelki alkatot, mely olyan cselekedetek forrása ugyan, amilyeneket az erény is diktálna, ám e cselekedetek indítéka csupán véletlenszerűen egyezik az erénnyel, természete szerint azonban gyakran ellentétes is lehet általános szabályaival.” Kant ezért a következtetlenséggel és a véletlenszerűséggel azonosítja a szimpátia elvét,<sup>41</sup> azonban az emberi nem iránti általános jóindulatnak legitimitást ad.<sup>42</sup>

---

<sup>37</sup> Megjegyzések a megfigyelésekhez, 372.

<sup>38</sup> Megjegyzések a megfigyelésekhez, 390.

<sup>39</sup> Megjegyzések a megfigyelésekhez, 390.

<sup>40</sup> „Ezek az alapelvek nem spekulatív szabályokkal, hanem egy minden emberben eleven érzés tudatával azonosak” Megfigyelések, 297.

<sup>41</sup> Megjegyzések a megfigyelésekhez, 395.

<sup>42</sup> Frierson, Patrick R.: Two concepts of universality in Kant's moral theory. In S. Shell & R. Velkley (szerk.), Kant's Observations and Remarks: A Critical Guide (Cambridge Critical Guides, pp. 57-76). Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Amikor Kant a gyengeségről beszél, azt emeli ki, hogy a jóindulat érzése csak akkor bír motiváló erővel, ha az ember számol a saját szabadságával, mely révén közbe tud avatkozni. „Alig vált ki belőlünk érzéseket mások jó- és balsorsa, hacsak nem érzünk erőt amannak előmozdítására vagy emennek megszüntetésére.”<sup>43</sup> Ugyan Hutcheson különbséget tesz a passzív szeretet (*complacence*) és az aktív szeretet (*benevolence*) között, de Kant számára ez a leírás nem elégséges, hiszen nem számol azzal, hogy az ember a szabadság révén a jó és a rossz tevékeny princípiuma.<sup>44</sup> A szabadság így motiváló erővel bír az erkölcsi cselekedetek végrehajtására, és egyben az emberi nem iránt érzett tisztelet alapja.<sup>45</sup>

A szabadság elvének megfogalmazása okán ezen a ponton már olyan fogalmakkal is találkozhatunk, amelyek fontos részét képezik Kant kritikai morálfilozófiájának. Az erénnyel való tudatos egyezés követelménye, szembeállítva a szimpátiából fakadó erkölcsös cselekedetekkel a moralitás-legalitás ellentétpárrá emlékeztet. A szabadságnak a morális motivációban is szerepe van; a morális cselekvésben nem csak a jóakarat motiválja az embert, hanem a saját lehetőségünk arra, hogy szabadon cselekvő ágensként jót tehesünk. Az ember szabadsága emellett szubjektív elégedettség forrása, és az emberi nem iránt érzett általános tisztelet alapja.

A szabadság elvével kiegészítve a jóakarat érzése elég erős ahhoz, hogy motiválja a cselekvőt. Mivel a jóakarat elve kiegészül az igazságosság szempontjával is, a morális cselekedetek anélkül irányulnak az egész javára, hogy az erkölcs tartományát pusztán a fizikai jó elősegítésére korlátoznák. Így a *Megfigyelésekben* Kant tulajdonképpen kidolgozta saját megoldását több problémára is, amelyek Hutchesonnal kapcsolatban foglalkoztatták: (1) választ adott arra a kérdésre, hogyan képes a morális érzés (itt a jóakarat) következetesen motiválni az ágens, (2) illetve hogyan kerülhet a jóindulat helyes viszonyba a kötelességekkel az igazságosság (vagyis az általános akarat) által.

#### IV

A 1770-es években több olyan fordulat és végbemegy Kant filozófiájában, amelyek okán a *Megfigyelésekben* a morális érzésről képviselt álláspontja tarthatatlanná válik. Ezek a

---

<sup>43</sup> Megjegyzések a megfigyelésekhez, 390.

<sup>44</sup> Megjegyzések a megfigyelésekhez, 390.

<sup>45</sup> Megfigyelések, 297.

következők; egyrészt, az erkölcsöt Kant az ész tartományába helyezi,<sup>46</sup> másrészt pedig nagy hangsúlyt helyez a morális legitimitáció és a cselekedet mozgatórugójának különbségére.<sup>47</sup>

A disszertációjában<sup>48</sup> már azt az álláspontot képviseli, mely szerint az érzéki benyomások és az intellektuális ismeret egymástól teljesen különböző formája a megismerésnek, és nem csak a világosságuk vagy tisztaságuk fokozatában van különbség. Emellett Kant a disszertációjában kifejti, hogy az erkölcs az értelem alá tartozik, illetve, hogy csak akkor beszélhetünk objektív, azaz univerzális morális elvekről, ha az erkölcsöt az értelem alá tartozónak gondoljuk el.<sup>49</sup>

Walschots megjegyzi, hogy Kant a *Disszertációban* az érzékiségről kidolgozott elmélete szerint vannak olyan formái az érzékiségnek, melyek bizonyos értelemben univerzálisak. Azonban Kant mégis tisztán intellektuális alapon nyugvónak gondolja el az erkölcsöt, és nem is tesz kísérletet arra, hogy bármilyen érzéki okra vezesse vissza. Walschots szerint Kant nem érzékként, hanem érzésként veszi tekintetbe a morális érzéket. Ennek oka a morális érzék révén a jóindulatú cselekedetek szemlélésekor az ágensben létrejövő kellemesség, amely révén jóként azonosítjuk a jóindulatú cselekedeteket. Míg Kant szerint az érzékek valamilyen fajta tudást közvetítenek, addig az érzelmek nem képesek arra, hogy bármilyen tudást közvetítsenek, hiszen a vágyóképeséghez tartoznak.<sup>50</sup>

Úgy vélem, Kant a 70-es években már valóban érzést értett a *moralisches Gefühl* fogalma alatt, de ez még nem jelenti azt, hogy ne lett volna tisztában a hutchesoni morális érzék adekvát fogalmával, és azzal, hogy a morális érzés, és így a motiváció szerepét a jóindulat tölti be Hutcheson filozófiájában. Annak oka, hogy a *moralisches Gefühlre* Kant morális érzésként gondol, a terminológiai félreértés helyett, amire Walschots másodsorban hivatkozik,<sup>51</sup> inkább az lehet, hogy Kant igyekszik distinkciót tenni a cselekedet mozgatórugója és a cselekedet legitimitációját adó elv között.<sup>52</sup> Kant felfogásában az előbbi a morális érzés, amely alatt valami

---

<sup>46</sup> AA 2:395.

<sup>47</sup> Schwaiger, Clemens. „Kategorische und andere Imperative. Zur Entwicklung von Kants praktischer Philosophie bis 1785.” Frommann-Holzboog, Stuttgart, 1999. 91-92.

<sup>48</sup> De Mundi Sensibilis atque Intelligibilis Forma et Principiis in. Kant, Immanuel. „Kants gesammelte Schriften Band II. Vorkritische Schriften II 1757-1777.” (Akademie Ausgabe) szerk. Preussische Akademie der Wissenschaften, Georg Reimer, Berlin, 1912.

<sup>49</sup> AA 2:395.

<sup>50</sup> Walschots, 64-65.

<sup>51</sup> Walschots, 64-65.

<sup>52</sup> Kaehler-jegyzet in Kant, Immanuel. „Vorlesung zur Moralphilosophie.” szerk. Werner Stark. De Gruyter, Berlin 2004. 55.

nagyon hasonlót ért, mint a hutchesoni morális érzék; egy olyan az érdeket megelőző primér érzést, amely az ágenst arra készíti, hogy végrehajtsa a morális cselekedetet.<sup>53</sup>

A morális érzék elméletét a Kaehler-jegyzetben Kant *A gyakorlati ész kritikájához* hasonló módon olyan elméletként határozza meg,<sup>54</sup> amely belső, szubjektív okokra vezeti vissza az erkölcsiséget.<sup>55</sup> Hutcheson tévedésének oka az, hogy a belső szubjektív okokat, amelyek a motiváció forrásául szolgálnak, a morális cselekvés kritériumainak teszi meg, amelyeket azonban – Kant értelmezésében – csak az ész adhat meg. Ennek nyomán Kant hozzálát ahhoz, hogy átértelmezze a morális érzéket, mint morális érzést, vagyis az erkölcsi motiváció szubjektív, affektív komponensét. Így a morális érzés csak a mozgatórugót biztosítja valamilyen tőle független, az ész által meghatározott morális cselekvéshez.

A kanti morális érzés fogalma azért feleltethető meg inkább a hutchesoni morális érzéknek, mint a jóindulatnak, mert nem egyes emberek vagy az emberiség javának elősegítését célozza ez az affekció, hanem közvetlenül a morális cselekedet a tárgya.<sup>56</sup> A morális érzék ilyen módon nem ad meg kritériumokat a morális cselekvéshez, de Kant értelmezésében elősegíti a cselekedetek kivitelezését. Ez azért szükséges, mert a cselekvési kritériumokat megadó ész nem képes arra, hogy mozgatórugóként szolgáljon.<sup>57</sup>

Az alábbi megjegyzésben Kant kifejti, hogy miért érdemes a morális érzéket inkább morális érzésként tekintetbe vennünk:

Az erkölcsi indítékoknak az értelmet meggyőzendő nem pusztán objektív, de szubjektív késztetőerővel is rendelkezniök kell az értelem meggyőzésére, azaz mozgatórugónak kell lenniök. A szubjektív föltételt, hogy ilyenek lehessenek, érzésnek nevezzük. Ha ez valóban érzék volna, akkor a késztetés patológikus volna; a *causae impulsivae* (mozgatóók) nem *motiva* (indítékok), hanem *stimuli* (ösztökélések) volnának; nem a jószág, hanem a *iucundum* (kellemes) mozgatna bennünket. A *sensus moralis* tehát csak analogikusan nevezzük így, s nem érzéknek [Sinn], hanem érzületnek [Gesinnung] kell hívnunk, érzületnek, melynek köszönhetően a szubjektumban éppoly késztetőleg hatnak az erkölcsi indítékok, mint az ösztökélések. Az erkölcsi érzék tehát tulajdonképpen értelemben véve képtelen dolog, az érzék

---

<sup>53</sup> Ám ezt hangsúlyosan nem köti össze a kellemesség érzésével, mint Hutcheson.

<sup>54</sup> Kaehler-jegyzet, 21-23.

<sup>55</sup> Walschots, 71.

<sup>56</sup> Kaehler-jegyzet, 72.

<sup>57</sup> Kaehler-jegyzet, 71.

puszta analógiája, s csak egy olyan képesség (nem a receptivitás) kifejezésére szolgál, melyre nincs nevünk.<sup>58</sup>

Ezért Kant perspektívájából Hutcheson két hibát vét a morális érzék elméletének kidolgozásakor annak okán, hogy a cselekedet motivációjának forrását összekeveri a cselekedet legitimációjának okával. Egyrészt, a (kanti értelemben vett) morális érzést az érzékiségre redukálja a kellemesség fogalma által.<sup>59</sup> Másrészt, a morális cselekvés kritériumait a morális érzék általi helyeslésre, vagyis a jóindulat meglétére redukálja. A hutchesoni jóindulat azonban nem attól jó, hogy a morális érzék okán a szemlélők helyeslik, hanem attól, hogy a jóindulatú ágens lehető legtöbb fizikai jót szándékozik létrehozni a világban. Így a morális érzék elmélete valóban képtelen a fizikai jó létrehozásának szándékától különböző morális elveket megalapozni.

Ezért Kant kritikai álláspontja Hutchesonról a következőképpen módosul. (1) A morális érzés, mint az erkölcsi motiváció affektív része, a morális érzékhez hasonló módon képes elősegíteni, hogy az erkölcsi cselekedetekben közvetlenül felismerhessük a saját érdekünket, ami a morális törvény tisztelete mellett segíti a cselekedetek végrehajtását és szubjektív elégedettségünkhöz is hozzájárul. (2) A morális érzék elmélete semmiképpen nem alapozza meg a kötelességeket, a fizikai jó, a boldogság elősegítése pedig önmagában nem adhat meg jó cselekvési kritériumokat.

Ezeknek oka a moralitás és a boldogság kapcsolatában rejlik: egyrészt Kant megkísérli meghatározni, hogy (1) a cselekvésre motiváló affekció és a morális törvénynek való megfelelés nyomán érzett öröm mennyiben írható le úgy, hogy ne legyen patológikus, másrészt azt, (2) hogy milyen relációban áll a fizikai jó a morális jóval.

## V

Kant a morális érzésről két értelemben beszél. Egyrészt, mint szubjektív motivációról, amelynek segítségével az ágens a patológikus hajlamoktól függetlenül a saját érdekeként képes

---

<sup>58</sup> Prekritikai írások, 903. Abrahám Zoltán és Mesterházi Miklós fordítása. (A fordítást módosítottam.)

<sup>59</sup> Vö.: AA 2:396.

felfogni egy cselekedet végrehajtását. Másrészt, mint negatív boldogságról, amely akkor jelentkezik, ha az egyén önmagában vett célként gondolja el saját magát.

Kant a vágyóképeség két fajtáját különbözteti meg *A gyakorlati ész kritikájában*. Az alacsonyabb rendű vágyóképeség alapja az érzékekben, a magasabb rendű vágyóképeség alapja az értelemben van.<sup>60</sup> Mivel a morális törvény tiszteletet vált ki az emberből, a magasabb rendű vágyóképeség képes az érzéki vágyóképeség fölé kerekedni, és a helyes cselekedetre sarkallni az ágenst olyan helyzetekben, amikor a jó cselekedet végrehajtása előre láthatóan kellemetlen következményekkel jár. A morális törvény által kiváltott tisztelet tehát az érzésre gyakorolt hatás, mely által a cselekvő képes arra, hogy a cselekedetében a saját, érzékiségtől mentes érdekét felismerje. Viszont a morális cselekvésben magának a törvénynek kell mozgatórugóként szolgálnia, így a morális érzés csak szubjektív feltétele a cselekvésnek.<sup>61</sup>

A morális érzés az a képesség, hogy tiszteletet érezzünk a morális törvény iránt, és így egyfajta gyakorlati kényszerítést hoz létre, mely által motiváltak leszünk a cselekedet végrehajtására. Ez az érzés abban különbözik a hutchesoni morális érzéstől, hogy egy a priori eszmével kapcsolódik össze, és a törvény formájára irányul, nem annak valamilyen objektuma miatt jelentkezik. Ezért Kant azt is kiemeli, hogy ez az érzés inkább az örömtelenséghez hasonló, mintsem az örömhöz, ahogyan Hutcheson feltételezte.

A tisztelet érzése mellett Kant a morális érzés egy másik aspektusáról is számot ad, amely szintén független a kellemességtől és a patológikus ösztönzöktől.<sup>62</sup> Ez az érzés akkor lép fel, ha az ember nehéz helyzete következtében mindent elveszít a morális helytállását leszámítva. A morális törvény által mégis önmagában való célként gondolhatja el magát, és mivel függetleníteni tudja magát patológikusan afficiált természetétől, önmaga magasabb meghatározása iránt is tiszteletet érez, így egyfajta negatív boldogságot tapasztal. A fogalomnak az is fontos részét képezi, hogy anélkül tapasztalhatjuk meg ezt az érzést, hogy azt gondolnánk, hogy elménk önként, kényszerítés nélkül hajlik a jóra – így ez az érzés nem a morális rajongás egy fajtája.<sup>63</sup>

A morális törvény iránti tisztelet és az, hogy az ember öncélként gondolhatja el magát, „finomabb örvendezést” biztosít, hiszen ezek az örömek jobban a hatalmunkban állnak, mint az ember érzéki természetéhez kapcsolódó örömek. Ezek az érzések előmozdítják az ember

---

<sup>60</sup> Kant, Immanuel. „A gyakorlati ész kritikája” Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 29.o.

<sup>61</sup> GyÉK 98.

<sup>62</sup> GyÉK 107-108.

<sup>63</sup> GyÉK 104-105.

művelődését, és segítenek legyőzni az érzéki természetéhez kapcsolódó patológikus késztetéseket.<sup>64</sup>

Ugyan a morális érzés szubjektív szempontból szükséges ahhoz, hogy a kötelességeket végrehajtsuk, de nem a morális törvény meghatározója. Kant a második *Kritikában* úgy karakterizálja Hutcheson filozófiáját, mint olyan elméletet, amely feltételezi egy érzék létezését, amely az ész helyett a morális törvény meghatározója, és közvetlenül hozzákapcsolja a boldogság érzését az erény tudatához, a vétkeességéhez pedig a boldogtalanságát.<sup>65</sup>

Ha ez valóban így volna, a morális érzék elmélete a saját boldogságunk elősegítésére redukálná a morális cselekvést. Ez azonban így nem lehetséges, hiszen ahhoz, hogy a vétkest gyötörje a rossz tettek tudata, és hogy az erényes ember örömet érezhessen a jó cselekedetei miatt, már meg kell, hogy legyen bennük a kötelesség tudata.<sup>66</sup> Így Hutcheson elmélete ugyan nem redukálja az erkölcsöt a saját boldogságunk elősegítésére, viszont megkerüli a magyarázatát.

A morális érzésből nem vezethető le a kötelesség fogalma, de ennek ellenére hozzátartozik a kötelességhez, hogy kiműveljük ezt az érzést, amely szubjektív elégedettséghez vezet. Így Kant elveti a morális érzék elméletét, amely nem magyarázza megfelelően a kötelességeket, de megtartja belőle a morális érzés átértelmezett fogalmát mint szubjektíven motiváló elvet, anélkül hogy ezt az érzést a morális törvény meghatározójává tenné.

## VI

Kant kritikai filozófiájában a boldogság mint a cselekvés kritériuma egyáltalán nem kaphat szerepet, ez azonban nem jelenti azt, hogy az eszes lények boldogsága teljesen semmis lenne a morális cselekvés szempontjából.

A nézetet, amelyet a *Vizsgálódás*ban képvisel, miszerint a morális érzék határozza meg a cselekvés materiális elvét, Kant hamar elveti, és nem indokolja meg explicit módon, hogy pontosan miért teszi ezt. Ugyanakkor Hutchesonnal szembeni kritikáiból kiolvasható a válasz. Ha az érzést tesszük a cselekvés alapelvévé, akkor két problémával találkozunk: egyrészt a

---

<sup>64</sup> GyÉK 31.

<sup>65</sup> GyÉK 50.

<sup>66</sup> GyÉK 50.

morális jó végső soron a fizikai jóra (mások boldogságára) redukálódik, másrészt pedig ez az elv nem hoz létre általános cselekvési kritériumokat.

Kant szerint a boldogság iránti vágy alapvetően jellemzi az embert. Hogyha mindenkinek a boldogság szándékát tulajdonítjuk, akkor megkísérelhetjük a saját boldogságunkat objektív gyakorlati törvénnyé tenni úgy, hogy belefoglaljuk a többi ember boldogságát is. Így a boldogság elve képes maximákat megadni, amelyek meghatározhatják az ember akaratát. Ezek a maximák azonban nem objektívek és univerzálisak, hanem csak generálisak, melyek a leggyakrabban helyesek, de nem tarthatnak igényt az egyetemességre, ezért nem is válhatnak gyakorlati törvénnyé. De miért nem tehetjük az általános boldogságot univerzális maximává?

Ennek oka az, hogy a boldogság megismerése tapasztalati adatokon nyugszik, ezért nem lehet értelmén alapuló elvekkel elősegíteni az általános boldogságot. Azok a gyakorlati elvek, amelyek az akarat meghatározó alapjaként a vágyóképeség valamilyen objektumát (anyagát) előfeltételezik, kivétel nélkül empirikusak, és nem adhatnak meg általános gyakorlati törvényeket,<sup>67</sup> hiszen a vágyóképeség a szubjektum receptivitásán alapul, ennél fogva az érzékhez tartozik, nem pedig az értelemhez.<sup>68</sup>

Ezért hiába vágyik minden ember a boldogságra, mégsem tudja biztosan és egyértelműen megmondani, hogy mire vágyik, hiszen a boldogság fogalmához tartozó elemek mind teljesen empirikusak. A boldogságot, és így az általános boldogság elvét ezért nem tehetjük az akarat meghatározó alapjává, annak ellenére, hogy az akarásnak mindig szükséges, hogy legyen tárgya, tehát anyaga is. Anyagi elv viszont nem lehet az akarat meghatározó alapja.<sup>69</sup>

Ennek fényében láthatjuk, hogy az *Vizsgálódás*ban megadott materiális elv miért meghatározhatatlan. Mivel ez az elv – a másik boldogságára irányuló morális érzés – teljességgel empirikus, és mivel nem az ész talaján áll, nem is hozhat létre olyan cselekvési szabályokat, melyek általánosak.

Azok az etikák, amelyek az általános boldogságot tették meg alapjuknak, így szükségszerűen heteronómok, hiszen csak az érzés viszonyában nevezhetik tárgyukat jónak vagy rossznak. Így ezek az etikák a legfőbb jót úgy tették tárgyukká, hogy az szükségszerűen

---

<sup>67</sup> GyÉK 27.

<sup>68</sup> GyÉK 29.

<sup>69</sup> GyÉK 35.

heteronómiát tartalmazott, így hiába irányultak a boldogságra, nem tudták előmozdítani azt. Ennek ellenére Kant nem állítja, hogy az erkölcsnek ne lenne célja a boldogság előmozdítása, mint a legfőbb jó második, feltételes eleme.

Kant különbséget tesz a jó, és a jól-lét között. A jól-lét a pusztá kellemesség, míg a jó a cselekedetek erkölcsi minőségét jelöli, nem érzésállapotokat. Ezért a jó a gyakorlati ész törvénye által meghatározva nyer csak értelmet. Így a gyakorlati ész a jó és a rossz fogalmát nem a morális törvény előtt határozza meg, hanem a törvény nyomán és a törvény által.

Azáltal, hogy a morális törvény határozza meg a jó fogalmát, világossá válik, hogy „mi volt az alapja mindazoknak a tévedéseknek, amelyeket a filozófusok a morál legmagasabb elve kapcsán elkövettek.” Az akarat tárgyát keresték, hogy ezt tegyék meg a törvény anyagává, ahelyett, hogy egy olyan törvényt kutattak volna fel, amely közvetlenül határozza meg az akaratot, és csak ennek megfelelően a tárgyat. Mivel ezek a morálfilozófiák heteronóm elveket alapoztak meg, és tárgyukat csak az érzéshez való közvetlen viszonyban nevezhették jónak vagy rossznak,<sup>70</sup> valójában nem is voltak képesek előmozdítani azt a jót, amelyet a törvény anyagává tettek. Ezek a morálfilozófiák így pusztá eszközzé redukálták magukat valamilyen tőlük független, empirikus jó előmozdítására.

## Konklúzió

Kant a kritikai korszakban végleg elveti azokat a téziseket, amelyekért korábban nagyra becsülte Hutchesont. Kant már a prekritikai korszakban kimutatta, hogy a morális érzék elmélete nem képes univerzális cselekvési elvek megalapozására és Hutcheson saját szándéka ellenére is szükségszerűen a moralitást a fizikai jó előmozdítására redukálja. Így a morális érzék elmélete nem képes megalapozni a magunkkal szembeni kötelezettségeket, és a benne rejlő heteronómia okán nem ad meg olyan cselekvési elveket, amelyekkel szükségszerűen képesek vagyunk előmozdítani mások boldogságát.

Ugyanakkor a morális érzés kanti fogalmában a kritikai korszakban is kimutatható Hutcheson hatása. Kant elválasztja a morális érzés fogalmát a patológikus afficiációktól, és a morális törvény iránti tiszteletként, az erkölcsi cselekvés szubjektív feltételeként értelmezi újra.

---

<sup>70</sup> GyÉK 78-79.

Így a morális érzés elősegíti az univerzális érvényű kötelességek végrehajtását, azáltal, hogy érdekelté teszi az ágenseket a jó előmozdításában.

Dieter Henrich találóan állapítja meg, hogy Hutcheson a kanti morálfilozófiára tett hatását Hume a kanti ismeretelméletre tett hatásához lehet a legjobban hasonlítani.<sup>71</sup> Ha Kant kritikai morálfilozófiáját összevetjük Hutcheson szentimentalista etikájával, a két filozófiai rendszer úgy tűnik, nagyon távol áll egymástól. De ha a figyelmünket Kant morálfilozófiájának fejlődésére irányítjuk, láthatjuk, hogy ez a heteronóm, szentimentalista etika a lehetőségfeltételét jelenti annak, hogy Kant a későbbiekben megfogalmazhassa saját, Hutchesontól a lehető legtávolabb eső álláspontját.

---

<sup>71</sup> Henrich, Dieter. „Hutcheson und Kant” Kant-Studien 49, 49-69., Berlin, 1958. 69.

## Bibliográfia

Darwall, Stephen „The British moralists and the internal 'ought': 1640-1740” Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

Edwards, Jeffrey. „Natural Law and Obligation in Hutcheson and Kant” 87-104 in „Contemporary Perspectives on Natural Law. Natural Law as a Limiting Concept.” szerk. Ana Marta González, Ashgate Publishing, Farnham, 2008.

Frierson, Patrick R.: Two concepts of universality in Kant's moral theory. In S. Shell & R. Velkley (szerk.), Kant's Observations and Remarks: A Critical Guide (Cambridge Critical Guides, pp. 57-76). Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Gill, Michael B. „The British Moralists on Human Nature and the Birth of Secular Ethics” Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

Haakonssen, Knud. Natural Law and Moral Philosophy From Grotius to the Scottish Enlightenment, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

Henrich, Dieter. „Hutcheson und Kant” Kant-Studien 49, 49-69., Berlin, 1958.

Hutcheson, Francis. „Abhandlung über die Natur und Beherrschung der Leidenschaften und Reigungen und über das moralische Gefuehl insonderheit aus den englischen” ford. David Liegert, Lipcse, 1760.

Hutcheson, Francis. „An Essay on the Nature and Conduct of the Passions and Affections” Robert & Andrew Foulis, Glasgow, 1756.

Hutcheson, Francis. „An Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue in Two Treatises”, Liberty Fund, 2004.

Hutcheson, Francis. „Philosophiae Moralis Institutio Compendiaria, with A Short Introduction to Moral Philosophy”, Liberty Fund, Indiana, 2007.

Hutcheson, Francis. „Untersuchung unsrer Begriffe von Schönheit und Tugend”, ford. Johann Heinrich Merck, 8. kiadás, Lipcse, 1762.

Kant, Immanuel. „A gyakorlati ész kritikája”. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

Kant, Immanuel. „Kants gesammelte Schriften Band XXVII”. (Akademie Ausgabe) szerk. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, de Gruyter, Berlin, 1974.

Kant, Immanuel. „Kants gesammelte Schriften Band II. Vorkritische Schriften II 1757-1777.” (Akademie Ausgabe) szerk. Preussische Akademie der Wissenschaften, Georg Reimer, Berlin, 1912.

Kant, Immanuel. „Prekritikai írások”. ford. Ábrahám Zoltán, Aradi László, Czeglédi András, Mesés Péter, Mesterházi Miklós, Tengelyi László, Vajda Károly, Vidrányi Katalin, Budapest, 2003.

Kant, Immanuel. „Vorlesung zur Moralphilosophie.” szerk. Werner Stark. De Gruyter, Berlin 2004.

Schwaiger, Clemens. „Kategorische und andere Imperative. Zur Entwicklung von Kants praktischer Philosophie bis 1785.” Frommann-Holzboog, Stuttgart, 1999.

Shaftesbury. „Értekezés az erényről és az érdemről”. ford. Aniot Judit. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1994.

Walschots, Michael H., "Moral Sense Theory and the Development of Kant's Ethics." Electronic Thesis and Dissertation Repository. 3383. (2015). <https://ir.lib.uwo.ca/etd/3383>

Warda, Arhur. „Immanuel Kants Bücher” Verlag Martin Breslauer, Berlin, 1922.